

ALTERNATIVE

Er det løgn eller bullshit?

Publiceret 28/10/2020 i [Bøger/Featured/USA](#) af [Hans Henrik Fafner](#)

BØGER // ANMELDELSE – Klog og tankevækkende bog advarer om, at Donald Trumps lemfældige omgang med sandheden kun er et ekstremt udslag af en global tendens. “Problemet har eksisteret gennem hele menneskehedens historie, Aristoteles skrev om det, og i moderne tider er eksempelvis holocaustbenægtelse kommet til at stå som det klassiske eksempel på vidensresistens, eller måske snarere fakta-nihilisme.” Hans Henrik Fafner anmelder Åsa Wikforss bog *Alternative fakta. Om viden og dens fjender*, der udkommer på dansk i dag.

Fakta er sandhedsskabere. Det er det, der gør faktapåstandene sande. Hvis nogen således hævder, at der står en hest i min have, så er påstanden sand, hvis der rent faktisk står en hest.

Dette er en meget kort udgave af det filosofiske udgangspunkt, Åsa Wikforss tager i sin bog om alternative fakta, som udkom i hjemlandet Sverige for et par år siden. Dengang havde Donald Trump allerede sørget for at gøre begrebet “alternative fakta” verdenskendt, og nu, da bogen kommer på dansk, er sagen måske endda kun blevet endnu mere aktuel. Det er en indsigtfuld og velskrevet analyse af, hvad der i de sidste knap fire år har været med til at sætte dagsordenen i Det Hvide Hus, og derfor er det også en vigtig kommentar lige nu, hvor det amerikanske præsidentvalg står for døren.

Vidensresistens

Fakta er en evolutionær nødvendighed. Hvis vi ikke tager fakta til os og bruger dem, vil vi ikke kunne overleve. Det kan være noget så grundlæggende som at vide, hvordan man bærer sig ad, når man er tørstig, og der er vand indenfor rækkevidde. Men der er også enorme mængder fakta, som ikke er inden for syns- eller rækkevidde, og som vi derfor må stole på, og så er der alle de fakta, som vi mennesker er for kognitivt begrænsede til at forstå. Hvordan kan det eksempelvis være, at universet engang er blevet skabt af ingenting?

Problemet har eksisteret gennem hele menneskehedens historie, Aristoteles skrev om det, og i moderne tider er eksempelvis holocaustbenægtelse kommet til at stå som det klassiske eksempel på vidensresistens, eller måske snarere fakta-nihilisme

Det interessante er så, at vi tilsyneladende er blevet vidensresistente på visse områder. Filosoferne er i vid udstrækning enige om, at viden forudsætter, at mindst tre kriterier er opfyldt. Man skal have en *overbevisning*, altså en psykologisk tilstand med et specifikt kognitivt tankeindhold – eller for nu at sige det i almindelig jordhøjde, med forfatterens egne eksempler, at Jorden er rund eller at 18 personer på arbejdspladsen drikker kaffe. Dernæst skal overbevisningen være *sand*, hvilket vil sige at tankeindholdet også stemmer overens med, hvordan verden ser ud: der er rent faktisk 18 kaffedrikkere på arbejdspladsen. Og endelig skal overbevisningen være baseret på en god grund eller *evidens*. Hvis man blot gætter rigtigt, har man ikke viden.

Alt dette lyder fint og rigtigt, men ude i det virkelige liv ser det hele noget anderledes ud, og det er en af grundene til at Wikforss besluttede at få luft for sin bekymring i bogen. Problemet har eksisteret gennem hele menneskehedens historie, Aristoteles skrev om det, og i moderne tider er eksempelvis holocaustbenægtelse kommet til at stå som det klassiske eksempel på vidensresistens, eller måske snarere fakta-nihilisme. Hertil kommer så løgnen, som kan antage mange former, og som siden tidernes morgen har været en næsten uomgængelig del af meningsudveksling og tolkning af virkeligheden.

Vi husker alle, da Bill Clinton løj om sin affære med Monica Lewinsky. I teknisk forstand talte han sandt, da han sagde, 'There's nothing going on between us.' Affæren var jo fortid og præsidenten formulerede sig i nutid. Han fik navnet *Slick Willie* – åleglat.

***Bullshitterens* fokus er ikke, hvordan verden er, men at kommunikere et specifikt budskab**

Med Trump har amerikansk politik fået en helt ny type løgn: åbenlyst fejlagtige påstande om let kontrollerbare fakta, ikke kun om det private, men om hvad som helst. Det blev kendetegnende for hans stil som politiker, hvor ofte han sagde og fortsat siger forkerte

ting. Ifølge [PolitiFact](#) var 70 procent af Trumps påstande under valgkampen i 2016 fejlagtige, fire procent var fuldkommen sande, og 11 procent overvejende sande.

Den blå løgn

I sig selv er dette dog ikke tilstrækkeligt til at betragte Trump som en løgner. Den amerikanske filosof Harry Frankfurt har foreslået, at der er en vigtig forskel mellem at lyve og at *bullshit*. Både løgneren og *bullshitteren* kommer med påstande. Forskellen er, at løgneren kender sandheden og interesserer sig for den, da løgneren jo netop gør et stort nummer ud af at kommunikere det, der er fejlagtigt. At lyve kræver derfor viden og fokus. Og fordi overbevisninger har det med at hænge sammen, vil en løgn som regel føre til flere løgne, hvilket betyder, at løgneren må bruge masser af energi på at holde sammen på sit spind af løgne.

Den blå løgn er et usandfærdigt udsagn, man kommer med for at beskytte, ikke bare sig selv, men en hel gruppe

Ifølge Frankfurt er den, der lukker *bullshit* ud, derimod uinteresset i sandheden og buser ud med sine påstande uden at spekulere på, om de er sande eller ej, ubegrundede eller ej, sammenhængende eller ej. *Bullshitteren* og løgneren forsøger begge at skjule noget om sig selv, men det er forskellige ting, de forsøger at skjule – løgneren forsøger at skjule, at han eller hun ikke selv tror på påstanden, mens *bullshitteren* forsøger at skjule, at han eller hun er ligeglad med, hvordan tingene rent faktisk forholder sig. *Bullshitterens* fokus er ikke, hvordan verden er, men at kommunikere et specifikt budskab.

Det er i mange tilfælde det, videnskaben kalder den blå løgn, som er et af Trumps klassiske virkemidler. Den blå løgn er et usandfærdigt udsagn, man kommer med for at beskytte, ikke bare sig selv, men en hel gruppe. Og det er bare en af forklaringerne på, at det lykkes Trump at slippe af sted med at lyve på en måde og i et omfang, som ingen tidligere amerikansk politiker har gjort. Han giver indtryk af at tro på det, han siger (og sommetider gør han det måske også).

Når han bliver presset, lægger han en lille afstand mellem sig selv og løgnen ("jeg citerer bare", "det var ikke bogstaveligt ment" og så videre), uden helt at være nødt til at tage afstand fra det, han har sagt. Hans støtter bakker op om løgnene som en del af kampen mod den anden side. Og så har han naturligvis et enormt propagandaapparat, der langt hen ad vejen bakker ham op, heriblandt *Fox News* og *Breitbart News*. Medierne begynder at beskrive den påstand, der bliver debatteret, og undersøgelser viser, at mange tror på Trump. Det hele ender med, at Trumps påstand bliver beskrevet som et udtryk for den politiske polarisering snarere end som en løgn.

Den perfekte storm

Det interessante er dog, hvordan vi er kommet ud på dette vanvittige skråplan. Her finder forfatteren igen støtte hos Frankfurt, der mener, at *bullshit* opstår som følge af den opfattelse, at når man lever i et demokratisk samfund, bør man have en holdning til alt, eller i det mindste til alt med relation til ens samfund. Det er noget, vi genkender hos et utal af politikere, der bare lader munden løbe, selv om de helt tydeligt er på gyngende grund.

I de seneste år er der blevet talt en del om *ekspertisens død*, om at mennesker er trætte af at lytte til eksperter og hellere vil danne deres egne overbevisninger. Det fik betydning ved brexitafstemningen i Storbritannien, hvor den konservative, britiske politiker Michael Gove på et tidspunkt udtalte: ”Vi har fået nok af eksperter!”

Målet er, at borgerne skal give op, holde op med at tænke selv og stole blindt på lederen

Det kan blandt andet ses som en følge af den demokratisering, der ligger i brugen af internettet. I dag kan man finde information om stort set alt på få minutter, og derfor er der ikke længere nogen grund til at sætte sin lid til autoriteterne. Her burde alle advarselsslamper blinke, for når man googler, bliver resultaterne ordnet efter ens tidligere aktivitet på internettet. En klimaforsker, der googler om klimaforandringer, vil finde anden information end en klimaskeptiker. Filtringen har derfor samme funktion som vores kognitive forvrængning: Den giver os information, der bekræfter det, vi allerede tror, og styrer uden om det, der udfordrer vores overbevisninger.

Dette er vand på Trumps mølle. Han gik på et tidspunkt skridtet videre og fremsatte en ekstraordinært underminerende påstand. Han hævdede, at al den snak om klimaforandringer bare er et kinesisk fupnummer, og den påstand kan man sagtens finde bekræftet på internettet.

Et problem ved falske nyheder er, at de underminerer menneskers tro på korrekte nyheder. Hvis mange af de nyheder, der når os, er falske, hvad skal man så tro? Kan man overhovedet stole på nogen? Findes der objektive kilder? Denne effekt er velkendt og hører til den autoritære stats propagandaapparat: at skabe forvirring og underminere troen på fornuften.

hvis man blot kan rokke lidt ved et af stormens komponenter, kan det være den løjer en smule af

Målet er, at borgerne skal give op, holde op med at tænke selv og stole blindt på lederen. Der er en afgørende forskel på misinformation, der udnytter vores rationalitet (for eksempel ved at få os til at tro, at eksperterne ikke er enige), og misinformation, hvis formål er at underminere vores rationalitet. I begge tilfælde er der tale om manipulation, men den manipulation, der har til hensigt at få os til at miste grebet og opgive at tænke selv, er den farligste.

FOTO: FORLAGET TURBINE

Åsa Wikforss sætter fingeren på et meget ømt sted. Men sin kloge og velargumenterede bog gør hun opmærksom på en alvorlig trussel mod den demokratiske orden. Hun taler om ”den perfekte storm”, altså en situation, hvor komponenter, der hver for sig ikke er katastrofale, falder sammen på en måde, der gør, at situationen udvikler sig til noget ekstremt. Vi kan identificere økonomisk og kulturel polarisering, kognitive forvrængninger, en splittet mediesituation, der tillader lynhurtig spredning af misinformation, dyb mistillid til faktaviden og ekspertise. Alt dette ender i vidensresistens. Og der er ingen nemme udveje.

Man kunne fristes til at sige, at stormen nok driver over ved det amerikanske præsidentvalg den 3. november, hvis Joe Biden vinder valget. Som præsident vil Joe Biden med sikkerhed anlægge en anden og mere troværdig ledelsesstil, men dermed er det langt fra overstået. Hvilket også er grunden til at denne bog vil være vigtig og relevant, selv efter et vagtskifte i Det Hvide Hus. For selv om Trump uden tvivl er et ekstremt eksempel, er

han udtryk for en global tendens, som endnu ikke har nået Europa i samme omfang – eller måske kun pletvis.

Derfor slutter hun også af med et anstrøg af sund optimisme. For hvis man blot kan rokke lidt ved et af stormens komponenter, kan det være den løjer en smule af. Hun peger på, at giganterne inden for sociale medier, såsom det skandaleramte Facebook, er begyndt at tale om at tage ansvar, og over hele verden mobiliserer mennesker sig mod ekstremisme og misinformationskampagner.

LÆS ALLE HANS HENRIK FAFNERS [INDLÆG HER](#)

[Åsa Wikforss: *Alternative fakta. Om viden og dens fjender*](#)

Turbine Forlaget, 278 sider, 249,95 kr.

Bogen udkommer 28. oktober.

Foto: Bogomslag, [Forlaget Turbine](#)

- HANS HENRIK FAFNER
- SENESTE ARTIKLER

Hans Henrik Fafner (f. 1957) er journalist med fast base nord for Tel Aviv. Han har gennem de sidste 25 år – bl.a. som korrespondent for Dagbladet Information og sidenhen Weekendavisen – skrevet om Israel og Mellemøsten.

Hans omfattende viden og indgående kendskab til regionens politik og kultur anvender han nu til foredrag, sit eget forfatterskab samt til oversættelser, sammen med sin kone, af israelsk skønlitteratur til en række forlag.

Mange kender også Hans Henrik Fafner som værdsat og vidende rejseleder ved kulturrejsebureauet Viktors Farmor.